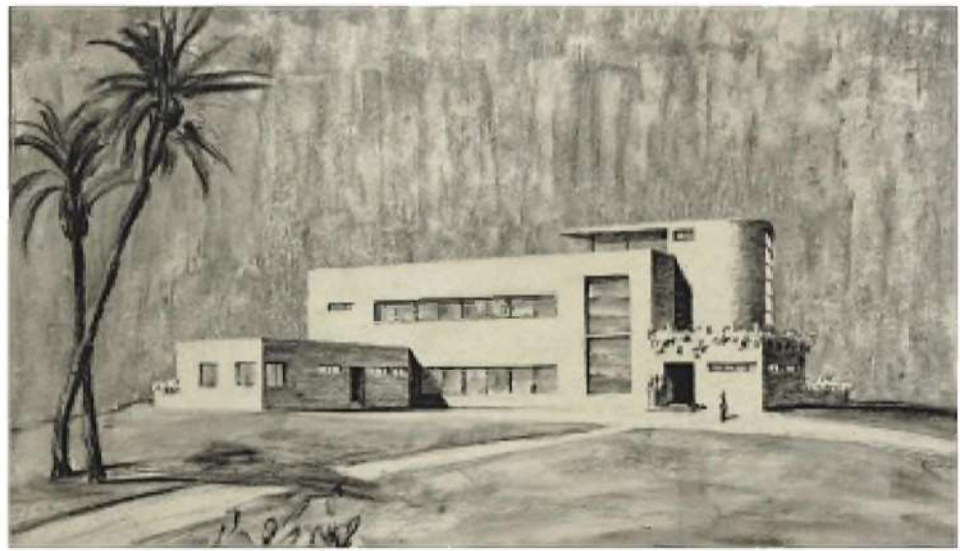
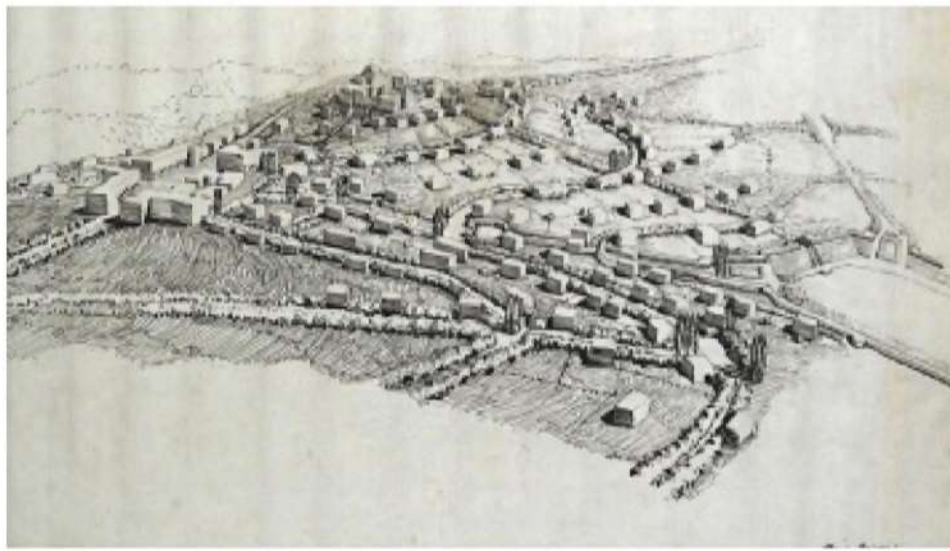

26.09x25.05	1/2	4 עמוד	הארץ - גלריה	26/05/2016	53429598-5
הארכיון הציוני - 37120					

בית זיו שתיכנן קאופמן בתל מונד ולא נבנה. משמאל: רישום של שכונת בוני בית (בית הכרם) בצילום: באדיבות הארכיון הציוני המרכזי

צילום: הארכיון הציוני

קאופמן (בצילום)
מעולם לא הקים בית
למשפחתו, שנדדה
כל השנים בין דירות
שכורות. לדברי נכדתו,
הוא סירב לקבל מגרש
לבנייה שהוצע לו

על ידי צוות אדריכלים בראשותו של האדריכל אריה שרון. קאופמן לא נמנה עם, וכמעט לא לקח חלק ב"פרויקט הישראלי". הפרויקט המשמעותי היחיד שקאופמן היה שותף לו אחרי הקמת המדינה היה תכנון קמפוס האוניברסיטה העברית בגבעת רם אחרי נטישת הר הצופים. כדי להצטרף לצוות התכנון שאליו לא החזן מלכתחילה קאופמן נאלץ למרפק את דרכו ולהזכיר שהוא זה שתיכנן את התוכנית האחרונה של הקמפוס בהר הצופים, תוכנית גרנדיוזית שלא התממשה, סיפרה ביום העיון דיאנה דולב שחקרה את

נשאר מחוץ לתוכניות

האדריכל ריכרד קאופמן הציב את השלד לתכנון המדינה, אבל שמו נשכח. סקיצות, איורים ושרטוטים משולחנו, המוצגים כעת בארכיון הציוני, הם צעד חשוב במסע לחקר מפעל ההתיישבות שהוביל

בית אגון בירושלים שתיכנן קאופמן. כיום משכנם הרשמי של ראשי הממשלה צילום: יעקב סער / לע"מ

בסיס המחקר של אדיב, הארכיון נרשם עכשיו מחדש אחרי שנתיים של עבודה שעליה הופקד מיכאל סידור, סטודנט במחלקה לאדריכלות בבצלאל, ואוצר ארכיון קאופמן בארכיון הציוני. במימון פרויקט הרישום סייע ג'ורג' פורסן, חתנו של קאופמן, שהיה נשוי לבתו המנחה אסתר ומתגורר בארצות הברית. בכך מילא אחר צוואת רעייתו לשימור פועלו של אביה. נכדתו של קאופמן, ליאורה אוריאל, בת בתו השנייה רות, ייצגה את המשפחה ביום העיון והאירה את דמותו הציונית, הצביעה על עמדתו הברורה קורתית של קאופמן כלפי "תכנון הערים האנטי-אורבני" בארץ ועל העדר "חיבור אורגני בין פונקציות עירוניות והרמוניה בין ישן וחדש". רובין הכיעה תקווה שהנגשת הארכיון תהיה ראשית המחקר של מקורות העיור בישראל והכנת כישלון הערים שנבנו כאן. ארכיון קאופמן שמוד בארכיון הציוני זה עשרות שנים ורק בשנתיים האחרונות נרשם באופן רשמי. לראשונה סודר בשנות ה-80 על ידי האדריכל אוריאל אדיב במחקרו לדוקטורט על עבודת קאופמן. על

בשיחה מוקדמת אתה היא סיפרה שקאופמן, שבנה כל כך הרבה לאחריים, מעולם לא הקים בית למשפחתו, שנדדה כל השנים בין דירות שכורות. "עניין של אופי", היא אומרת. לדבריה, הוא סירב לקבל מגרש לבנייה שהוצע לו. "סבא היה תמיד בלי מרפקים", אמרה.

קאופמן נולד בפרנקפורט, למד אמנות ואדריכלות, שירת בצבא פרוסיה במלחמת העולם הראשונה ועוטר בצלב הברזל. אחרי תום המלחמה כיהן כאדריכל הכתר הנורווגי בעיר אוסלו, או כריס טיאנה, והתמחה בכינוי ערים. ב-1920, בן 33, הוא הגיע לארץ ישראל בהזמנת ארתור רופין, מנהל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות שמינה אותו למשרת אדריכל חברת הכשרת היישוב. בתפקידו המציא אבות טיפוס של יישובים כפריים וחקלאיים, צורת התיישבות שבאופן מסורתי לא תוכננה על הנייר אלא התפתחה באופן אורגני במשך דורות.

יום העיון התקיים תחת הכותרת "בית, כפר, עיר". לא במקרה נעדרת ממנה המלה "ארץ". הרף ההיקף העצום של עבודתו ככל קני המידה, ולמרות הכוונות הטריטוריאליזם של המוסדות הציוניים, נקודות ההתיישבות שתיכנן קאופמן לא התלכדו לכדי תכנון כוללני אלא התממשו, דוגם פה ודוגם שם, על פי קצב "גאולת הקרקע". תוכנית מתאר ארצית ראשונה התגבשה רק אחרי הקמת המדינה על רצף של מיליוני דונם מים שנכבשו במלחמת העצמאות,

אסתר זנדברג

אחרי "הפרויקט הישראלי" והמפץ הגדול שחולל בכ"ת תיבת ההיסטוריה של אדריכלות המדינה, הגיע באופן טבעי זמנו של "הפרויקט הציוני". מסע לאחור בזמן. השלמתו בימים אלה של רישום ארכיון האדריכל ריכרד קאופמן בארכיון הציוני המרכזי בירושלים היא צעד חשוב במסע לחקר מפעל ההתיישבות שהוביל לפני קום המדינה.

קאופמן, יליד גרמניה, הוא "אבי התכנון הציוני" בתקופת ההתיישבות והמנדט הבריטי, ומי שהניח את היסודות לתכנון המדינה. נתי לעתיד לבוא. במבצע של איש אחד הוא תירגם הלכה למעשה את הפרוגרמה והאידיאולוגיה הציוניים ליצירת אדם יהודי חדש, השיבה לאדמה ולטבע, תפישת המרחב וייחודו, היבדלות, גם תכנונית מהתרבות הסוכבת הקיימת. הרבה לא השתנה מאז.

בארכיונו של קאופמן (1887-1958) בארכיון הציוני מתויקים 640 פרויקטים (לא כולם נבנו) ליישובים כפריים, מושבים, קיבוצים, שכונות גנים עירוניות ואפילו עיר אחת, עפולה, שלא נבנתה על פי תוכניתו. מה שנתר ממה הוא השדרה המרכזית המרשימה, כיום רחוב ארלוזורוב, והבדיחה על "האופרה בעפולה", שנהפכה שם נרדף ליומרה מוגזמת. עבודתו הידועה היא מושב העובדים נהלל שהיה לאייקון הגרפי של אוטופיה עלי אדמות. עוד תיכנן בין היתר את בית אגון בירושלים, כיום

4.66x32.65	2/2	5	עמוד	הארץ - גלריה	26/05/2016	53429607-6
הארכיון הציוני - 37120						

תולדות הקמפוסים של האוניברסיטה. הדרתו של קאופמן, המתכנן בעל הניסיון הרב ביותר מבין כל עמיתיו, ממפת התכנון הארצי היא סיפור קלאסי של חילופי דורות ולכל הדעות גם סיפור אישי טראגי.

הפרויקט הציוני של קאופמן היה למעשה המתווה של התכנון הארצי המדינתי, אומר האדריכל צבי אפרת, אוצר התערוכה וכותב הספר "הפרויקט הישראלי" שראה לפני כמעט 20 שנה והרצה ביום העיון על תכנון המרחב הכפרי של קאופמן. אבל האדריכל, הוא אומר, "לא היה חלק אורגני מהמקום הזה, לא מהמנגנון ולא מהשיטה. לא מקרה שהחלף על ידי שרון שהיה איש הממלכתיות הישראלי לית, איש המנגנון המובהק, מי שהאידיאולוגיה המפא"יניקית שלו היא חלק ממנו ומעבודתו. קאופמן היה איש מקצוע יותר מאשר אידיאולוג. הוא היה דמות אב במובן הזה שאריה שרון ובני דורו ביצעו בו רצח אב".

היסטוריון האדריכלות מיכאל לוי, שהרצה ביום העיון על מבנה המגורים של קאופמן, מסביר ששרון יצר קשר עם בן גוריון ושיכנע אותו להקים משרד לתכנון המדינה. קאופמן, לעומתו, יצר קשר עם האנשים שבשבילם תיכנן. היתה לו מודעות לאקלים ולסביבה, "הוא שם לב מאין נושבת הרוח ושריח הזבל מהרפת לא יגיע לאזורי המגורים" והקפיד על איכות חיים, רוחחה ואסתטיקה שלא עמדו בראש מעייניהם של המוסדות המיישבים וגם לא של המתיישבים עצמם. "הוא הציב את השלד לתכנון המדינה", אומר לוי, "אבל המדינה לא החזירה לו כג' מולו ושמו נשכח".

המחקרים האקדמיים על קאופמן עד כה מעטים. רישום הארכיון מבשר ולו באופן סמלי, על תיקון והחזרה לו כגמולו. בימים הקרובים ייצא בהוצאת הקיבוץ המאוחד הספר "ריכרד קאופמן והפרויקט הציוני" שערך מיכאל לוי עם צפריר פיינהולף ומרינה אפשטיין, בהמשך למאמרים שלוין פירסם עליו בעבר. לוי התגורר בנעוריו בירושלים ב"בית אוסיש" קיין שתיכנן קאופמן בשכונת רחביה, מהידועות בשכונות הגנים שתיכנן. "אני חב הרבה לקאופמן", הוא אומר.

אפרת, השוקד בעצמו על מחקר על קאופמן, מאמין שהוא האדריכל כל החשוב והמשפיע ביותר על המרחב הטרומי-ישראלי והישראלי עד היום, המתוכננים על פי אותו היגיון של "פירוור וחלל", אנטי עירוניות, יהוד המרחב וטריטוריאליות התיישבותית. הרלוונטיות שלו, כדבריו, היא "בחוסר הרלוונטיות המחולט שלו לימינו". אם כבר, אומר אפרת, "אז צריך לפתח קריאה ביקורתית במורשתו ולא רק נוסטלגית, על הקשר בין תנועה לאומית לבין תכנון, על תכנון ככלי פוליטי ועל עמדת הכוח של אדריכל מול מערכות מוסדיות ואנושיות, מתוקף האדריכלות עצמה. נדמה שאין לזה שום סיכוי כיום". השאלה הפתוחה כיום היא איזה סיכוי יש.